

bygden och dess gåva får inte bli något bara för specialister. Hembygden har vi alla del i och därmed ansvar för.

Vilka är då hembygdsvårdens konkreta uppgifter? Här skall inte talas om den direkt museala uppgiften. Fornminnesvården hör väl närmast till hembygdsföreningens arbetsuppgifter liksom också den praktiska landskapsvården, d. v. s. att skydda och bevara bygdens egenartade natur och minnesmärken undan förstörelse. Naturligtvis måste hembygdsföreningens arbete här stödjas av alla för hembygdsvården vakna sockenbor.

Vad som emellertid främst anmäler sig såsom en första rangens uppgift för varje hembygdens son och dotter skulle kunna uttryckas så:

LÄR KÄNNA DIN GÅRD OCH BY.

Börja där. Hembygdsvården skall liksom kärleken börja därhemma. Gåvan, du fått, är ditt hem, din släkt, din gård och din by. Gör gåvan till din uppgift och undersök din släkts historia, din gårds och din bys öden genom århundradena. Tänk vad en byacirkel i hembygdsforskning skulle kunna bli givande, ja, rent av spännande. Gamla ägo- och skifteshandlingar, testamenten, bouppteckningar, lantmäterihandlingar och kartor skulle kunna ge stoff till många gemensamma studiekvällar. Här är en härlig uppgift inte minst för våra ungdomar i bonde- och arbetarorganisationerna. Inget är så stimulerande för själen som att leva sig in i hembygdens arv, dess historia, dess minnen och människor. För att nu inte nämna den uppgiften att med papper och penna i hand nedteckna de gamles berättelser om seder och bruk i helg och vardag.

Än flera är uppgifterna. Men de räcker. Låt oss alltså sätta i gång. Låt oss bli aktiva gentemot hembygdens rika gåva: Tiden rinner fort. Det är fara i dröjsmål.

LINNEFORS BRUK — ett bidrag till dess historia

Av redaktör GÖSTA HALLEHN

Wij underskrifne praesident, Bergs Råd och Assessorer uti Kongl. Maj:ts och Riksens Bergs Collegie giören witterligt at hos Oss hafwer Bruks Patronen Daniel Schröder genom insinuerad suppleque andragit... Ja, så inleder presidenten i dåvarande bergskollegium, G. Ribbing, sin den 22 oktober 1735 undertecknade handling, vilken privilegierade Schröder till att å Hogård vid Hogårds ström i Vissefjärda socken uppföra ett järnbruk, eller för att fortfarande citera denna handling¹⁾ — "huruledes han, så wäl i Cronobergs Län, Conga Härad, och i Wissefjerda sockn. som några thermästomkring gräntzande trackter uti Callmare Län, skall låta upspana, och försöka²⁾ åtskilliga sjöar³⁾ och myror⁴⁾ hwaruti skall finnas tillräcklig Järn- och Myrmalm, som efter anställt prof befunnits af god och seg materia: ... osv. och slutar det kungl. brevet med — Förthenskull uppå Hans Gongl. Maj:ts samt dragandes kall och ämbetets wägnar hafwer Kongl. Collegium i kraft af thetta öpne privilegio welat lämna Bruks Patronen Daniel Schröder frihet och tillstånd, at uppå ofwannämnda utsedda byggningsställe uti Hogårds ström få inrätta och upbygga en masugn, en Stångjerns Hammare med tvenne härdar och en Manufactur Hammare..."

1) Vissefjärda församlings arkiv. 2) Protokollskrivaren menar här undersöka ett antal sjöar. 3) Sjöar, 4) Myrar, sumpmarker o. dyl.

Med detta aktstycke var den långa raden av förberedelser, som syftade till anläggandet av ett järnbruk vid nuvarande Linnefors, avslutat och Possessorn vid dåvarande Lessebo järnbruk, sedermera assessorn i Bergskollegium, Daniel Schröder, kunde börja uppförandet av sitt några år tidigare planerade järnbruk. Anledningen till att Schröder just sökte sig till dessa trakter får man väl söka däri att den var rik på sjöar och myrer, i vilka fanns en förhållandevis god tillgång på myrmalm. — Att denna myrmalm långt tidigare exploaterats utgör de många slagghögar man lite var stans i bygden och särskilt inom det område, som nu utgöres av Emmaboda köping, ett talande bevis för. Vidare bildade sjön Törns utlopp i Lyckebyån ett vattenfall, där man fick kraft till stångjärnshammarna och dessutom var bygden rik på skog.

De som i våra dagar så ofta beskärmar sig över de många krångligheter de lagstiftande begävar oss med skulle säkert få sig en tankeställare om de hade tid att taga del av vad gamla handlingar från Frihetstiden har att förtälja. Man ondgör sig ofta nu för tiden när myndigheterna begär uppgifter i den ena eller andra frågan, men dessa deklarationer är icke bara ett den nya tidens påfund. I samband med handlingarna rörande anläggandet av järnbruket i Linnefors finns ett supplement i vilket redogöres för hur man 1697 hade av de bönder som var ägare av skalkvarnar, de flesta av ej större format än att man om höstarna bar hem hela kvarnanläggningen till gården, begärt en redogörelse av dessa och över dessas kapacitet m. m. Beträffande denna skyldighet kan ur serien "Qvarnar och Sågar" läsas bl. a. "Såssom hans Kongl. Maj:ts allernådigaste kononh och Herre genom dess ankomne nådigaste bref med inneslutne instruction daterat Stockholm den 13 aprilli 1697 allernådigast instruerar och befaller at ransaka och befalla öfwer privata upsatta qvarnar uti Callmare Lähn"... och så följer en beskrivning över kvarnbeståndet i Södra Möre där enligt samma beskrivning det bland annat i "Skieppebo Capelanshem finnes qwarn i en beck som löper från siön Törn". Denna kvarn har tydligen inte varit av allt för tilltagna dimensioner enär vederbörande förrättningsman i marginalen an-

tecknat — "Såssom specificerade qwarn är befundne wara af så ringa werde at den omöijel kunna hielpa det ringaste, ja så små at ägaren kan om wintren bära den hem till gården och bruuka den til handqwarn..." varför förrättningsmannen var storsint nog att befria denna såväl som ytterligare ett antal liknande skvaltkvarnar i bygden från skatt.

De förberedelser och undersökningar, som föregick anläggandet av Linnefors bruk var både dryga, grundliga och omfattande, och när man studerar dessa gamla handlingar är det inte utan att man ställer sig en funderare över vad en dagens industriman skulle säga om han måste underställa sig samma minutiösa undersökning.

Den 27 till och med den 31 maj 1734 var det en massa fint främmande, som spatserade i den skrogsrika vissefjärdasocknens marker och i synnerhet då kring de båda Hovgårdsgårdarna — numera är dessa som bekant sammanslagna till en — samt runt den nuvarande komministergården Skeppebo. I spetsen för den fina skaran var bergmästaren Gustaf Lemoine, kronolänsmän från Kronobergs- och Kalmar län, hantlangare och många andra. Herrarna hade att på ort och ställe undersöka huruvida det ansågs lämpligt att bevilja Daniel Schröder det begärda privilegiet och detta uppdrag gjorde man också ifrån sig med all upptänklighet grundlighet. "Krångligheterna" skulle emeliertid infinna sig redan innan undersökningen. I sin inledning till det protokoll, som sedermera tillställdes "Högvälborne Herr Baron Amiral och Landshövding G. von Psilander" och bergskollegiet i Stockholm skriver Lemoine: — "infand sig undertecknad Bergmästare sig på Cappelans bostället i Skeppeboda, jemte riqwirenten Schröder och upå Kongl. Maj:ts och Kronans vegnar från Cronobergs Lähn Ländsmannen Johan Lang, jemte en ansenlig myckenhet allmoge, och som sig vid ankomsten til orten blef berättad at denna Hogårds ström hwarest byganden intenderas är skillnaden mellan Cronobergs och Callmare lähnen och således en hoper med allmoge dem intill gränsade med sina skogar, hwar-

för fanns nödigt at innan denna förrättning kunde företagas en Krono Betjent måtte derifrån lähnet blifwa förordnat och wara tillstädes". Framställningen om en representant för Kalmar län bifölls också och som sådan infann sig kronolänsmannen Eric Sahlsten jämte en "stor del af allmogen af detta sedermera lähnet jemte Maasmästaren och Aldermannen Christopher Schults".

När allmänheten fått reda på vad som var i görningen, blev det brukspatron Schröders tur att redogöra för på vilket sätt "han förvärdwat det utsökta Byggningsstället Hogårdström kallat". Schröder talar då om för de närvarande att han överenskommet med bonden Carl Nilsson, som var ägare till ett $\frac{1}{2}$ mtl. Hogård och beläget i Kronobergs län. Denna överenskommelse bekräftas samtidigt av bonden Carl Nilsson, som "närvarande framstiger och sådant widgår så väl som därhos berättigad at han långt före detta tillåtit Bruks Patronen uti Hogårds ström få anlägga detta bruk. Och på sådant så mycket trovärdigare må anses så framtager contraherade ett dem emellan upprättat Original contract hwari gifwes Bruks Patronen frihet at obehindrat få disponera så stor del af strömmen som berörde hemman tillkommer samt utrymme till kåhlplats och andra nödiga hus som vid en sådan Bruksbyggning finnas nödiga". Handlingen hade gjorts upp i närvaro av bl. a. bonden Matthis Nilsson i Gusa Byggo, nuvarande Gustavsbygd.

Detta berörde emellertid endast de, som hade sin mantalsort belägen inom Kronobergs län. Nu hade man att göra om samma procedur beträffande den del av socknen, som låg inom kalmarlänet. Först och främst berörde detta område komministerbostället Skeppebo och Lemoine skriver: "Närvarande boställsägaren comministern Ehresvyrdige och Wällärde herr Nils Blom berättar at han uti Hogårds ström har en sqvalt qvarn hwarpå Bruks Patronen och han på följande sätt äro öfwerens kommen" — och så skildras att patronen på egen bekostnad lovat flytta kvarnen "och den nedanför på ett beqwemligare ställe upsätta" samt "derhos lemna Herr Commi-

nistern nu så wäl för detta fritt wattrn til all sin mäldning". Prästen var för övrigt ganska belåten med sakernas vändning då boställsinnehavaren i framtiden "yppas förmåhn at låta förkohla den fälleved som årligen efter 10 à 12 tundeland swedjefall till större delen ligger och förruttnar utan någon den ringaste förmåhn och nytta varken för publicum eller någon annan". Sedan även ett par bönder från Karamåla, vilka var ägare till en gren av strömmen där de hade liknande skvaltkvarnar, fått försäkran om att ingen skada skulle vederfaras dem var man klar beträffande själva vattenrätten. Emellertid nöjde man sig inte allenast med fagert tal. Man ville ha skriftligt på, att de, som hade sina ägor kring sjön Törn, inte skulle bli lidande på de uppdämningar som skulle komma att företagas. Visserligen hade man hört sig för beträffande patronens tidigareandel och värdet av hans löften men man ville gärna ha skriftlig försäkran på saken och därför förband sig Schröder att två gånger årligen, vid månadsskiftet april—maj samt vid "Maitijmässodagen", släppa ut överloppsvattnet så att detta ej skulle bliva till skada för åker och äng. Inom parentes kan sägas, att samma bestämmelse har ägaren av Hovgård fortfarande att rätta sig efter.

I den andra delen av denna överenskommelse sägs ifrån, att vederbörande markägare lämnar fritt tillstånd "at använda til detta nya Bruks anläggning, all den nytta oh förmåhn som han sig utur Törnens siö wid Cappelans bostället Skeppeboda belägen och sådant utan något vidare samt för öfwrigt anönska Herr Bruks Patronen lycka och fortgång i detta sitt företagande". Trots att man krånglade och ville ha klara papper hälsade man brukets tillkomst med allmän glädje. Man såg i bruket en möjlighet till välbehövlig extraförtjänst, bland annat genom leverans av skog för kolning med vilken masugnen skulle drivas samt körslor i hemtrakten och foror med smidesjärnet till Karlskrona. När "Allmogen" — för att citera de gamla handlingarna — "tog afträde önskade Bruks Patronen lycka til i sitt förehafwande med enhälligt utlåtande att i alla måhl gå honom tilhanda, både med kolning, körslor och

fohror emot riktig betalning hwarpå de intet twifla aldenstund de försport Bruks Patronen havwa godt lofword om sig."

Första dagen av dessa förhandlingar och undersökningar hade man således hunnit undanstöka spörsmålen med kringliggande markägare och den påföljande dagen skulle själva malmfyndigheten "ransakas". Dessa hade givetvis undersökts tidigare av den blivande brukspatronen, som vintern innan icke bara nöjt sig med att undersöka malmfyndigheterna i sjön Törn utan även ytterligare ett 10-tal sjöar runt omkring.

Man kan utgå ifrån att denna undersökning på ort och ställe av bergsrådet Lemoine hade renderat honom en del mar-drömmar beträffande utgången av densamma, och säkerligen var det med en viss självövertvinnelse han klev ner i den urholkade ekstocken för att bege sig ut på sjön Törn. Självschildrade han tilldragelsen på följande sätt: "Den 28 dito Continuerade ransakningen, då undertecknad sjelf med största lifsfara på en ökstock af trä utgräfwen, öfwerfor och efter all mensklig möjlighet proberade Malmens tilräcklighet uti Siöen Törnen som är öfwer en mihl lång och mäst en half til trefjerings wäg bred. Denna siö som är tämmelig widlöftig består til en stor del af små öar hwar mellan alt är sand och stengrund, hwaruti Malmen är liggande på en del ställen och mästadehlen med den s. k. Peninge och Pärlemolmor wilken sednare slags malm har det afseende som skulle derutaf blifwa godt och segt jern samt så tilräckeligt at bruket därmed alena många åhr synes kunna underhållas." Den gode bergmästaren meddelar dessutom, att som garanti för att brist på malm inte skall äventyra ett allt för snart driftstopp, har "reqwirenten til sin säkerhet innan han gjorde ansökan om detta brukets inrättande förleden wintras mädan isen låg på sjöarna med all tilförlitlig tillsyn låtit försöka hwad tillgång af Malm kunde finnas i följande sjöar, til en masugns furnerande nebligen Törsiö, Ahlsiö, Kärsiön, Sylangen, Witterhöfden, Ydwasiön, Skieppensiö, Helganes, Gresens och Yasiöar, dels belegna i Cronobergs och Callmare Lähnen". Man kunde nu anse att det beträffande råvaran var väl försörjt, men nu återstod en annan

minst lika viktig sak — skogen — och därför anslogs de tre återstående dagarna av besöket till att undersöka denna.

I det upprättade protokollet heter det också att "Den 29, 30 och 31 d. begaf man sig ut å skogarna dem at öfwerfara och i ögnasikte taga". Tydligen var skogstillgången, i ännu högre grad än nu, riklig och bestod till största del av tall och gran.

Till slut kom man underfund med att även skogen skulle räcka till för drivande av ett järnbruk och i augusti samma år översänder Högvälborne Praesidenten och Bergsrådet Gustaf Lemoine sin redogörelse till Bergskollegiet, där han föreslår, att inget skulle hindra Daniel Schröder att på begärda plats få anlägga bruket. Den gode Lemoine ville dock inte tillstyrka anläggningen i den utsträckning som begärdes av Schröder — tydligen därför att han, även varandes bruksägare, i det nya bruket såg en konkurrent. Därför skriver han "varför jag i bemålde måhl finner icke något som skulle hindra Bruks Patronen i denna sin desein ej heller kan skönja at nogon i en eller annan motto medelst denna Bruks Byggnaden praejucerande så framt icke Eders Exelensce och Höglöfwlige Collegium skulle nådgunstigt finna nödigt förbehålla de äldre werken den för-mohn at inga kakelugnar wid Bruket til salu finge stöpas efter annan i synnerhet Huseby Krono Bruk och Ahlshults masugn som til större delen deraf hafwa sine utkomster torde för-mycket kunnat lida efter deras malmart inte är så god, at något dugeligt stångjern deraf kan tillvärkas".

Det skulle dröja till 1738 innan den stora invigningen av bruket kunde gå av stapeln, som kulminerade i en veckolång festlighet och som inleddes den 27 augusti med en invigningspredikan av den märklige vissefjärdaherden Carl Beckstadius där han talade över ämnet: "Ett lands herlighet af metallers ymnighet til Guds ähro hvisad och för menniskorna prisad..." Så var då detta bruk ett faktum. Den stångjärnshammare och den manufakturhammare, som bruket inrättades med, skulle dock inte mer än i drygt hundra år ljuda över nejden. Men till detta Linnefors bruks vidare öden skall vi återkomma till i en kommande årsbok för Vissefjärda socken.

VISSEFJÄRDA PÅ "DEN GAMLA GODA TIDEN"

DA SOCIALVÅRDEN KOSTADE 10 ÖRE PER
INNEVÄNARE

Av redaktör GÖSTA HALLEHN

Den gamla goda tiden är ett uttryck som allt som oftast används i det dagliga talet. När det kveruleras över lagstiftning, frånvaron av behövt arbetskraft, priser på strömming och fläsk, och kanske först och främst över de höga skatterna kommer det gärna långt nere från magen, "tacka vet jag den gamla goda tiden". Detta ständigt återkommande tal om ett förflutet århundrande kan lätt skapa en oförtjänt nimbus, ett landets Utopia för många oreflekterande ungdom, som i dag ändå har hundrafallt lättare att slå sig fram än deras gelikar för så där ett hundratal år sedan. Det är därför så nyttigt att något forska i huru våra förfäder för bara exempelvis en tre à fyra leder tillbaka i tiden hade det i socialt hänseende. Att förhållandena nu och då inom socialvårdens område knappast har några jämförelsepunkter då man då knappast hade en aning om vad begreppet socialvård innebar, behövs ej allt för vidlyftigt studium att utröna.

Vid genomletande av gamla skrifter och protokoll i Vissefjärda församlings arkiv hittar man också redogörelser över fattigvården inom kommunen. I en redogörelse över denna från 1839 kan man tack vare prostens J. G. Uddenbergs noggrannhet vid dess avfattande få en god blick över fattigvården inom församlingen och förhållandet för de så kallade backstugesittarna och fattighjonen inom detta område för drygt hundra år sedan.

Prosten Uddenberg meddelar i sin redogörelse över fattigvårdens tillstånd år 1839 följande: I Vissefjärda socken är innevänanareantalet i den del som tillhör Södra Möre 3,340 samt i Kåraböksdelen som tillhör Konga härad 869.

I fast egendom äger socknen "Ett Fattighus" — Detta var beläget på området öster om kyrkan. — Berättelsen fortsätter: I inkomster under året har inlutit: "Af enskilda stiftelser och Gåfvor 40 riksdaler 57 skilling. Af församlingen gemensamma bidrag (skatter) 296 riksdaler 2 skilling. Till kolumnen för inkomster har Uddenberg inflikat följande randanmärkning: "Några serskilda Fattig Ordningar finnes icke".

Till den del av rapporten som avser inkomsterna har Uddenberg vidare tillfogat en anmärkning, som betecknar de många besvärligheter socknens myndigheter hade att dras med därför att socknen var belägen inom två län. Han skriver: "Erhuru väl det så kallade Kåraböke, utgörande en fjerdedel af Vissefjärda socken är beläget inom Konga härad och i Kronobergs län har dock ingen serskild Tabell för den delen upprättats, emedan bägge Socknedelarna hafva gemensamt både Fattig Cassa och Fattig Hus. Alla inkomster och utgifter äro således efven gemensamma. De för båda utförda Summor äro blott propotionsvis beräknade. Spannmålsutdelningen består af 28 Tunnor årligen, hvaraf 24 Tunnor tagas ur Sockne Magasinet tillhörigt Södra Möre delen och 4 Tunnor sammanskjutes af Kårabökets innevänanare — och emedan intet Fattig Magazin finnes, är värdet af spannmålen upptaget bland bidrag af församlingen". I en parantes meddelar Uddenberg att den tidigare kolumnen för "Intresse Medel" sloptes och att dessa pengar numera ingår bland "öfvriga inteckter". Vidare meddelar Uddenberg att "Enskild stiftelse, anordnad till kleder åt fattig Skolebarn, är anordnad af Överste Silfwersvärd och utgår av 2:ne Frälse Räntor med summa 40 Riksdaler." Uddenbergs statistiska material om förhållandena inom socialvården är nog så betecknande, eller vad sägs om följande: Understödsstigare: Tillfällighets behövan, Södra Möre delen 6 män 9 kvinnor. Kåraböket, 5 män 3 kvinnor. Mindre arbetsföra: 6 m. 9 k. respektive 2 män och 3 kvinnor. Till arbete oförmögne hade